

Cuprins

<i>Prefață</i>	5
PROLOG	13
<i>Livingstone</i>	13
<i>Stanley</i>	22
PARTEA ÎNTÂI — Exploratorii.....	29
1. <i>Duelul Nilului</i>	29
2. <i>În Africa</i>	53
3. <i>O sperietură soră cu moartea</i>	65
4. <i>Aventura perfectă</i>	70
5. <i>Ziarul Herald</i>	88
6. <i>Doi ani</i>	96
7. <i>Cu ochii în patru</i>	114
8. <i>Încurcături</i>	122
9. <i>Focurile de-acasă</i>	127
10. <i>Lualaba</i>	143
11. <i>Marea împuternicire</i>	155
12. <i>Pragul iadului</i>	163
PARTEA A DOUA — Undeva, în plin necunoscut.....	169
13. <i>Zanzibar</i>	169
14. <i>În Africa</i>	188
15. <i>Izvorul</i>	197
16. <i>O situație grea</i>	202

17. <i>Malaria</i>	212
18. <i>Parlamentul</i>	218
19. <i>Revolta</i>	221
20. <i>Gondokoro</i>	234
PARTEA A TREIA — Zece mandibule de om	239
21. <i>Zece mandibule de om</i>	239
22. <i>Renaștere</i>	242
23. <i>În foc</i>	258
24. <i>Călătorul american</i>	269
25. <i>Regatul lui Mirambo</i>	273
26. <i>Figura paternă</i>	284
27. <i>Masacrul</i>	287
28. <i>Mai mult război</i>	299
29. <i>În pădure</i>	308
30. <i>Escaladarea</i>	317
31. <i>Necunoscutul</i>	326
32. <i>Kirk află adevărul</i>	338
33. <i>Valea Morții</i>	340
34. <i>În căutarea unui samaritean</i>	349
35. <i>Găsit</i>	352
36. <i>Brompton</i>	364
PARTEA A PATRA — Lumea s-a întors cu susul în jos . .	367
37. <i>Exploratorii</i>	367
38. <i>Agitația</i>	390
PARTEA A CINCEA — Întoarcerea acasă	399
39. <i>Satul lui Chitambo</i>	399
40. <i>Pall Mall</i>	410
<i>Epilog</i>	417
<i>Mulțumiri</i>	425
<i>Note</i>	427
<i>Bibliografie</i>	435

PARTEA ÎNTÂI

Exploratorii

1

Duelul Nilului

*În urmă cu doi ani
16 septembrie 1864
Bath, Anglia*

Catalizatorul acestei saga a temerității s-a produs la puțină vreme după ora 11, în dimineața zilei de vineri, 16 septembrie 1864. Richard Francis Burton stătea de unul singur pe platforma din lemn a vorbitorilor reuniți pentru întrunirea anuală a British Association for the Advancement of Science, în așteptarea celui pe care trebuia să-l înfrunte cu prilejul dezbatărilor. Soția sa Isabel ședea câțiva pași mai în spate. Bărbatul ticluise mai multe argumente. Ochii săi erau căprui-închis, astfel că adeseori erau descriși ca fiind negri. Mustața, care era cu adevărat neagră, i se revărsa peste și în jurul buzelor până la bărbie. Celebrele cicatrice căpătate în Somalia îi brăzdau obraji ca acele subțiri ale busolei indicând nordul. Stătea calm în timp ce privea spre ușă, în așteptarea lui John Hanning Speke. Eroul științei geografiei, cu părul blond și ochii reci albaștri, era opusul lui Burton, iar Burton aștepta de șase ani să tranșeze rivalitatea lor. Câteva minute în plus nu mai contau.

Spectatorii au simțit altfel. Fusese o dimineată umedă și chinuitoare, iar ei spumegau pe bună dreptate de furie. Circulasera zvonuri referitoare la anularea evenimentului, din cauza unei răni a lui Speke, dar cei aproape 2 000 de aventurieri, demnitari, gazetari și vânători de celebrități au venit oricum. Au îndurat o ploaie teribilă pentru a obține locuri la ceea ce ziarele numeau Duelul Nilului, de parcă dezbateră ar fi fost o luptă între pugiliști cu pumnii goi, și nu un moment covârșitor în istorie. Burton și Speke urmau să stabilească cine descoperise izvorul fluviului Nil – enigma cea mai provocatoare din domeniul geografiei din toate timpurile. În mod straniu, Burton și Speke și-au făcut descoperirile despre izvor în cadrul aceleiași expediții. Fuseseră parteneri. Și chiar în timp ce își făceau planuri să se distrugă unul pe celălalt, Burton și Speke își reprimau sentimentele de compasiune profundă reciprocă.

Erau foști prieteni – amaniți, bârfeau unii –, deveniți între timp inamici. Între ei fusese „povestea unei aventuri, gelozii și acuzări reciproce, ce pictase realizările lor în lumini strălucitoare sau sumbre, și în umbre tragice”, așa cum se exprimase Sir Bartle Frere, guvernatorul Indiei. Scopul fiecăruia dintre ei nu era doar să revendice descoperirea despre Nil, ci să îl distrugă pe celălalt din punct de vedere social, profesional și financiar. Învingătorul ar fi apărut permanent în cărțile de istorie. Învinsul ar fi fost catalogat ca un prost mincinos și înfumurat, cu toată situația ridicolă ce decurgea din aceasta.

Speke era un singuratic slăbănog, al cărui loc de baștină, Jordans, se găsea la doar 64 de kilometri depărtare de Bath. Era copilăros, prosper, curtenitor, surd de o ureche și credea că i se cuvine totul. La vârsta de 37 de ani, își adora mama, dar nu a curtat niciodată altă femeie. Cei care îl criticau i-au recunoscut îndrăzneala de vânător, dar au rămas muți de uimire văzându-i înclinația pentru măcel și plăcerea de a consuma carnea puilor

nenăscuți ai animalelor pe care le vâna. Aveau dubii asupra caracterului unui om care odinioară dăruise o pușcă drept cadou unei căpetenii africane căreia îi plăcea să-și împuște supușii pentru distracție și care a permis ca un copil să fie fiert ca un homar în timpul unui ritual tribal în cinstea sa. Speke credea că scopul scuză mijloacele – în cazul său, să găsească Izvorul merita pierderea nesemnificativă a unor vieți de africani. Izvorul, a susținut Speke, era o zonă dreptunghiulară imensă de apă, de mărimea Scoției. I-a dat numele Victoria Nyanza – lacul Victoria – în cinstea reginei.

Burton, un individ cu părul închis la culoare, susținea că lacul Tanganyika era Izvorul. Locul acela se găsea la 240 de kilometri sud-vest de Victoria Nyanza, separat de munți acoperiți de o junglă virgină. Burton nu contesta faptul că Nilul curgea din Victoria, dar considera că altă apă, încă nedescoperită, curgea din Tanganyika, prin munți, în Victoria.

Forma lacului Tanganyika era alungită și verticală pe hartă, ca un pântec gata să dea naștere mărețului Nil. Alegerea sa ca talisman geografic al lui Burton era potrivită, deoarece trăsăturile sale de caracter vădeau apetența pentru senzualitate. Acest lingvist educat avea o atracție pentru prostituate arabe și avea să scrie într-o zi prima traducere în engleză a lucrării *Kama Sutra*. În 1845, pe când era tânăr ofițer de armată staționat în India, a primit ordin să investigheze bordelurile de homosexuali din Karachi. Raportul detaliat al lui Burton i-a implicat pe camarazii săi ofițeri și a ridicat suspiciuni în legătură cu propria sexualitate – împreună, ambele i-au ruinat cariera. Așa că a devenit explorator. Cunoașterea unor limbi străine și a islamului i-au permis să pătrundă în orașe precum Mecca și Harar, interzise nemusulmanilor. Cărțile scrise în urma acestor aventuri au devenit bestselleruri la mijlocul anilor 1850, ceea ce i-a adus lui Burton reputația de individ îndrăzneț și, în același

timp, i-a familiarizat pe cititori cu mentalitatea și cuvintele cu proveniență orientală. Burton a fost cel care a introdus termenul „safari” – cuvântul din swahili pentru „călătorie” – în lumea vorbitorilor de engleză.

Mulțimea care alcătua auditoriul, atât de nerăbdătoare de spectacol și furie, cunoștea prea bine povestea lui Burton și a lui Speke. Sosise clipa pentru o decizie. Când s-a făcut ora 11, mulțimea „a dat glas neliniștii sale prin zgomote auzite mai degrabă la spectatorii unei piese de teatru decât la participanții la o întrunire științifică”, arăta cu dispreț *Chronicle*, din Bath. Asistența se întreba unde este Speke și se uita fix la scenă, scrutându-l pe Burton cu acea privire neclintită rezervată doar celor faimoși. Într-o epocă în care nicio meserie nu era mai fascinantă decât cea de explorator, trăsăturile lui Burton erau deja foarte bine cunoscute, datorită fotografiilor și desenelor din cărțile sale. Dar pentru numeroși spectatori, să-l vadă de aproape, în carne și oase, era motivul pentru care veniseră. La fel și pentru Speke.

Mai era și un al treilea explorator căruia mulți sperau să-i arunce o privire, un bărbat a cărui legendă era fără îndoială mai cunoscută decât a oricărui explorator în viață. „Sala”, a notat *Chronicle* despre spectatori, „era înțesată de doamne și domni fericiți la gândul că îl puteau vedea pe doctorul Livingstone.” Publicul britanic nu apucase să-l vadă pe dragul lor Livingstone de la zilele fericite din 1857, când părea să fie pretutindeni. Realizările sale fuseseră un balsam pentru rănilor provocate de Războiul din Crimeea, pentru nefericitul Atac al Cavaleriei Ușoare¹ și pentru măcelărirea sângeroasă a femeilor și copiilor englezi din

---

¹ Referire la șarja cavaleriei britanice din 25 octombrie 1845, din timpul Războiului din Crimeea, în urma căreia soldații au fost uciși în număr mare, cu focuri de artilerie și de muschetă, de trupele ruse, dispuse în formă de potcoavă (n. tr.).

timpul Răscoalei sipailor¹. Livingstone reamintea Marii Britanii victoriene potențialul acesteia pentru un destin măreț. Scoțianul în vârstă de 51 de ani era eroul lor arhetipal, un explorator curajos, pios și umil; atât de rapid în mânuirea unei arme, încât eroul de la Waterloo, ducele de Wellington, l-a numit pe Livingstone „preotul luptător”². Livingstone se simțea în mediul lui când hoinărea în sălbăticia Africii, dar și când conversa la un ceai cu regina. Datorită publicului, cărțile sale ajunseseră bestselleruri, discursurile sale să fie ascultate în picioare, iar numele său, celebru. Livingstone era iubit în Marea Britanie și atât de faimos în lumea întreagă, încât un sondaj de opinie arăta că doar Victoria însăși era mai bine cunoscută.

Cu toate acestea, nu era programat ca Livingstone să apară la Duelul Nilului. Prima sa apariție publică de la întoarcerea din expediția de pe fluviul african Zambezi, în urmă cu șase luni, trebuia să aibă loc în mod oficial în luna următoare. Trebuia să țină o prelegere la British Association despre detaliile acelei călătorii. Cererea de bilete a fost atât de mare, încât Livingstone, stând în fața unei imense hărți a Africii, și-a ținut discursul într-un teatru, în timp ce Clements Markham, de la Royal Geographical Society, îl citea în același timp de pe o hârtie mulțimii adunate într-o altă sală. Ediția specială a ziarului *Chronicle* a publicat textul integral.

Totuși, circulau zvonuri că Livingstone avea să apară la Duelul Nilului în calitate de moderator. Apariția sa ar fi confirmat importanța duelului, un surâs afectat care să servească drept contrapondere la insinuări. Pentru gură-cască și oameni de știință deopotrivă, prezența lui Livingstone, a lui Burton și Speke pe aceeași scenă ar fi ridicat nivelul acțiunii de la

---

¹ Referire la una dintre cele mai cunoscute revolte din India, împotriva colonizării britanice, ce e avut loc în 1857 (n. tr.).

² Preoți atașați unei armate, care erau numiți „*fighting parsons*” (n. tr.).

confruntarea dintre doi adversari înverșunați la o zi de sărbătoare intelectuală. Datorită prezenței celor trei somități din domeniul geografiei, orele îndelung petrecute în ploaie ar fi meritat cu vârf și îndesat.

În mod ironic, mulțimea nu știa că celebrul Livingstone se afla într-o perioadă de mari prefaceri. Problemele lui începuseră odată cu expediția de cinci ani de-a lungul fluviului Zambezi, încununată cu mult succes. Dar mulți dintre camarazii săi muriseră în timpul călătoriei – inclusiv soția lui Livingstone, Mary, care fusese atât de disperată să fie împreună cu el, încât a renunțat la traiul sigur din Anglia pentru a se aventura în Africa. Ea l-a găsit pe Livingstone și apoi l-a însoțit pe jumătate din traseul său. Din cauza deceselor, a eșecului unui proiect foarte lăudat, ce ar fi trebuit să ducă la înființarea unor misiuni creștine în Africa continentală și a informațiilor potrivit cărora Livingstone era un lider incapabil, guvernul britanic a socotit expediția de pe Zambezi un eșec. În consecință, *Times* a ridicat chestiunea judecării lui Livingstone, Foreign Office-ul – instituția unde era angajat – l-a declarat *persona non grata*, iar influentul politician creștin William Gladstone a pus capăt în mod discret relației lor de amicitie.

Din punct de vedere financiar, Livingstone era aproape sărac. Chiar și când prietenii îl îndemnau să se retragă și să petreacă timp cu copiii săi, avea nevoie de o ultimă mare descoperire geografică, astfel încât să scrie cea mai bună carte a sa despre călătoriile care să îi asigure venituri lui și urmașilor săi. „Nu știi dacă voi fi sau nu trecut pe linie moartă”, i-a mărturisit unui prieten, admitând că era posibil ca Foreign Office-ul să nu-i permită să mai conducă vreodată o altă expediție, dar, cu toate acestea, promitea solemn să se întoarcă în Africa. „Dacă mă întorc în Africa, acolo voi rămâne.”

Totuși, cel mai dureros dintre toate era faptul că Robert, fiul său risipitor, cel mai mare dintre copiii săi, plecase în secret în

În pădure

26 august 1871

Tabora

La 320 de kilometri distanță de Livingstone

Mirambo nu l-a atacat niciodată pe Stanley. A jefuit și a ars Tabora, violând, ucigând și luând în robie până când opoziția arabilor l-a forțat, într-un final, să se retragă. Însă obiectivul său principal a fost mereu să dețină controlul asupra rutei caravanei și să facă o demonstrație de forță, nu să-i alunge pe arabi din avanpostul lor comercial imposibil de apărat. Odată îndeplinite aceste scopuri, Mirambo și oamenii săi au dispărut în ținuturile păduroase în noaptea de 26 august. Arabii, care și-au organizat cu frenezie forțele pentru un contraatac, au descoperit a doua zi dimineața, când s-au trezit, că plecase. Au putut doar să se lamenteze că pierduseră o ocazie și s-au cerat în legătură cu metodele prin care să redeschidă ruta către Ujiji. Mulți dintre cei mai proeminenți arabi au început chiar să facă planuri pentru a părăsi definitiv Tabora, preferând să desfășoare afaceri în Zanzibar.

Stanley era măcinat de gândul să plece din oraș cât mai repede posibil. Se părea că nenorocirile îi blocau fiecare mișcare către Livingstone. Dacă nu făcea un ocol de 322 de kilometri

din cauza lui Mirambo, atunci îi lipseau hamalii locali, pentru transportul baloturilor de provizii, sau apatia vieții din Africa, unde „mâine” putea însemna „o lună începând din momentul acesta”. Furios și frustrat, Stanley devenea tot mai convins că era predestinat să-și petreacă restul zilelor în Tabora, în căutare permanentă de hamali. A redus dimensiunea expediției, luând decizia de a lăsa 60 de baloturi și aproape toate bunurile personale de lux în Tabora. El și oamenii săi aveau să se deplaseze ușor și rapid – dacă ajungeau să plece vreodată din oraș.

Cea mai mare supărare a lui Stanley era pricinuită de Shaw. Fusese angajat pentru un salariu de 300 de dolari pe an, sumă ce părea astronomică în Zanzibar, într-o perioadă în care era marinar fără vas și fără perspective. Ideea de a călători în Africa pentru a explora cursul superior al fluviului Rufiji fusese mai degrabă o fanfaronadă. Totuși, realitatea vieții în Africa nu avea vreun farmec. Stanley încă nu-i spusese că îl căutau pe Livingstone, așa încât Shaw a început să creadă că șeful său era nebun, dacă era de neclintit în hotărârea lui de a ajunge la Ujiji. Stanley i-a spus lui Shaw că scopul lor era să măsoare adâncimea lacului Tanganyika, deși nu vedea de ce pentru această acțiune merita să-și riște viața sa și a tuturor tovarășilor săi pentru a ajunge acolo. Africa nu era ceea ce își imagina, iar Shaw dorea cu disperare să se întoarcă acasă. L-a implorat pe Stanley să-l elibereze de contractul lui.

Stanley nu ar fi permis. Scuza lui era că Shaw, în calitate de alb, trebuia să ofere un bun exemplu celorlalți membri ai caravanei. Dacă arăta frică, la fel ar fi făcut și ei. Dar adevăratul motiv nu avea nicio legătură cu rasa, explorarea sau conducerea, pentru că Shaw se dovedise incapabil, stângaci, leneș și, uneori, de-a dreptul prost.

Adevăratul motiv pentru care Stanley dorea să-l păstreze pe Shaw prin preajma sa era faptul că-i plăcea compania lui.

Stanley era conștient de problema rasei încă de la Ugogo. Shaw era o altă față palidă într-o mare de africani și de arabi. Împărtășeau un cadru de referință. Vorbeau aceeași limbă. Cu toată atitudinea lui dură, adevărul era că Stanley era de unul singur în Africa. Nu avea pe nimeni care să îl sfătuiască sau căruia să i se destăinuie. Într-un mod ciudat, simpla prezență a lui Shaw era benefică. Stanley nu s-ar fi prăbușit dacă Shaw ar fi plecat, dar cert s-ar fi simțit mai izolat și nu ar mai fi fost nimeni care să îi păzească spatele la nevoie.

Chiar și atunci când Stanley a urlat și și-a bătut joc de Shaw în august, făcând remarci sarcastice despre trândăvia lui și apetitul sexual de nestăvilit, Stanley a fost cel care i-a întors favoarea și l-a însănătoșit pe Shaw, când o boală ciudată aproape că l-a ucis pe marinar. I-a administrat lui Shaw doze de chinină și l-a obligat să bea întăritoare din brandy, zahăr, ouă crude și lămâi. Din păcate, nimic nu a mers. În ciuda unor recuperări de moment, Shaw revenea la starea de dinainte imediat ce se bucura de cele mai scurte momente de vindecare.

„Shaw nu vrea să facă nimic”, a scris Stanley în 30 august, convins că protejatul său simula starea de boală deoarece simptomele erau diferite de ale malariei. De fapt, Shaw suferea de variolă. „Mi-este imposibil să-l determin măcar să se clinească. Îl implor, îl răsfăț, îi pregătesc cu mâna mea mici trufandale.”¹

Disperat, Stanley i-a dezvăluit adevărul despre motivul pentru care se găseau în Africa, în speranța că îl va stârni pe Shaw. „Adineauri m-am așezat alături de el”, și-a amintit Stanley, „și pentru întâia oară i-am vorbit despre adevărata mea misiune ; speram să-i dau curaj. I-am spus că nu mă interesează geografia țării nici măcar pe jumătate cât mă preocupă căutarea lui Livingstone.”²

---

¹ Henry Stanley, *op. cit.*, p. 221.

² *Ibidem.*

Pentru o clipă, privirea lui Shaw s-a aprins, apoi a redevenit apatică.

— Mi s-a spus să-l găesc pe Livingstone, a continuat Stanley. Mă aflu aici pentru acest lucru. De aceea, voi porni din nou în marș. Nu pricepi, bătrâne, toată însemnătatea acestei misiuni? Nu știi ce recompensă îți va da domnul Bennett, pentru ajutorul ce-mi vei acorda? Sunt sigur, dacă vii vreodată la New York, sunt sigur că niciodată nu vei duce lipsă de o hârtie de 50 de dolari. Haide, scutură-ți puțin toropeala! Sări în picioare! Arată-te mai vioi!

Ochii lui Shaw priveau fix. Disperarea lui Stanley a crescut. Uitându-se la tânărul său prieten, l-a implorat să nu se dea bătut. Vechea lui batjocură la adresa morții fusese dată uitării. „Spune că nu vei muri”, l-a rugat Stanley.

Shaw nu a murit. Dar, în timp ce Stanley se bucura de răgazul dat de crizele de malarie, Shaw – și mulți dintre soldați, de asemenea – nu au putut lupta cu variola, o boală foarte contagioasă. Când Stanley, într-un final, a ademenit un corp de hamali oferindu-le de trei ori mai mult decât salariul obișnuit, Shaw încă era prea bolnav pentru a călători. Gândurile și vorbele lui Stanley erau impregnate de bănuiala că ori londonezul get-beget era cu adevărat bolnav, ori doar se prefăcea, ca să rămână în urmă și să o șteargă pe furiș spre Zanzibar. „Dacă luam un băț, aș fi putut să-i bag mințile-n cap”, a spus mânios Stanley.

Shaw a înțeles ce se ascundea în spatele atitudinii lui Stanley. Relația dintre el și Stanley nu putea fi niciodată caracterizată ca fiind de prietenie, dar încercările prin care trecuseră împreună îi oferiseră o profunzime. Cu trecerea timpului, se ajunseseră la înțelegere. Erau ca un cuplu arțăgos, ai cărui parteneri își cunoșteau reciproc punctele forte și slăbiciunile mult prea bine, bătându-și joc unul de celălalt în majoritatea timpului, în timp ce, din când în când, lăsau o rază de afecțiune să strălucească.